

Etkin Tarih Eğitimi Bağlamında Ağaç Kültürü: Haluk Dursun'un Eserlerinde Anıt Ağaç Olarak 'Çınar'

Mustafa ŞANLI¹

Makale Bilgisi

Özet

Alınma Tarihi

13.11.2019

Kabul Tarihi

03.06.2020

Yayınlanma Tarihi

30.06.2020

Sosyal Bilimler, yakın tarihimizde ortaya çıkan bir kavram olmakla birlikte insanın kendini gerçekleştirme adına kendisini ve yaşadığı toplumu tanıma ihtiyacından doğmuştur. İnsan ve toplumun gelişmesi çerçevesinde bilgi ve tecrübelerin geliştirilebilmesi için tarih öğretiminin önemli bir yeri vardır. Bu çalışmanın amacı, Türk tarihinin etkin bir biçimde öğretilmesi açısından, Türk kültüründe bir anıt ağaç olarak çınar ağacının önemini ve Haluk Dursun'un eserlerinde çınar motifini tespit ederek, bu değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını değerlendirmektir. Araştırma 2019 yılında gerçekleştirilmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla yapılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizine başvurulmuştur. Türk tarihi incelendiğinde, Türklerin yaşam tarzı ve inanışlarına bağlı olarak doğa unsurlarının ve ağacın Türk toplum hayatında önemli bir öge olduğu ortaya çıkmaktadır. Türk toplumunda ağaç, kişilerin ve boyun devamını sağlayan, sonsuzluğun, sürekliliğin bir sembolü olarak görülmüştür. Orman ya da ağaç toplulukları yerine, tek olan Tanrı'yı temsil etmesi ve O'na ulaşma vesilesi olması bakımından genellikle tekil ağaçlara kutsiyet atfedilmiştir. Türk toplumunda ve inanışında ağaca yüklenen bu değerlerin bir sonucu olarak, kültür coğrafyamızda bulunan tarihimize ve kültürümüze ışık tutacak anıt ağaçların tespiti ve geleceğe aktarılması önemlidir. Bu anıt ağaçlar içerisinde, uzun yıllar süren hâkimiyetin bir sembolü olması, geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir köprü vazifesi görmesi bakımından çınar ağacı ön plana çıkmaktadır. Gelecek nesillerimize tarihimizin ve kültürümüzün etkin bir biçimde öğretimi bağlamında, nesillerin bu tarihi ve kültürü görerek, hissederek, muhabbetle öğrenmeleri sağlanmalıdır. Bunun bir sonucu olarak, kültür coğrafyamızda bulunan bu değerlerin belirlenmesi, korunması ve genç nesillere aktarılması büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Ağaç Kültü, Tarih, Çınar Ağacı, Haluk Dursun

¹Yüksek Lisans Öğrencisi Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkiye.

sanli_0788@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2607-342X

Tree Culture in Context of Active History Education: Plane Tree as Monumental Tree in Haluk Dursun's Authorship

Article Info

Abstract

Received
13.11.2019

Accepted
03.06.2020

Published Online
30.06.2020

Although social sciences is a concept that emerged in our recent history, it has arisen from the need to know oneself and the society in which one lives in order to know and realize oneself. History teaching has an important place in order to develop knowledge and experiences within the framework of the development of human and society. The aim of this study is to evaluate the importance of sycamore tree as a monumental tree in Turkish culture in order to teach Turkish history and culture effectively and to determine the sycamore motif in Haluk Dursun's works and to transfer these values to future generations. The research was conducted in 2019. The research was conducted through document analysis, one of the qualitative research methods. Content analysis was used for data analysis. When the Turkish history is examined, it is revealed that the elements of nature and the tree are an important element in the life of the Turkish community depending on the lifestyle and beliefs of the Turks. In Turkish society, as a symbol of eternity and continuity, which is the symbol of eternity and continuity of trees, people and clan, holy trees are generally attributed to the singular trees in order to represent the one God and to reach him instead of forest or tree communities. As a result of this value that is put on the tree in Turkish society and belief, it is important to identify the monumental trees that shed light on our history and culture in our cultural geography and to transfer them to the future. In this monumental tree, the plane tree stands out in terms of being a symbol of sovereignty for many years and acting as a bridge between past, present and future. In the context of the effective teaching of our history and culture to future generations, it should be ensured that generations learn this history and culture by seeing, feeling and having a conversation. As a result of this, determination of these values in our cultural geography, preservation and transfer to young generations is of great importance.

Keywords: Turkish Culture, Cult of Tree, History, Plane Tree, Haluk Dursun

GİRİŞ

Sosyal Bilimler, “İnsanı, toplumu ve ağırlıklı olarak insan-insan, insan-toplum ve insan-eşya ilişkilerinin sistemli bir biçimde incelenmesini amaçlayan, bilimsel yönetime uygun olarak üretilmiş düzenli bilgiler” olarak tanımlanmaktadır (Turan ve Ulusoy, 2010, s.43). Sosyal Bilimler ise, “Temel kültür öğelerini, birçok alandaki çalışmalardan sağlanan bulgulardan, disiplinler arası bir yaklaşımla seçilip yoğrularak oluşturulmuş bilgileri de içinde bütünleştiren bir derstir.” şeklinde ifade edilmiştir (Sözer, 1998, s.3).

Sosyal Bilimler kavramı yakın tarihimizde ortaya çıkan bir kavram olmakla birlikte insanın kendisini bilmesi ve gerçekleştirmesi adına kendisini ve içinde yaşadığı toplumu tanıma ihtiyacından ortaya çıktığı söylenebilir. Sosyal Bilimlerin bulgularını kullandığı en önemli disiplinlerin başında “Tarih” gelmektedir. Herkesçe bilinen bir gerçektir ki toplumsal her konunun temelinde “tarih” kavramı yer alır. Tarih geçmişte yaşayan insanların her türlü faaliyetlerini, askeri, siyasi, ekonomik, dini, kültürel olarak, yer ve zaman bildirerek, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde anlatan bilim dalıdır (Turan ve Ulusoy, 2010, s.53). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere geçmişte yaşanan her türlü faaliyet tarihin bir parçasıdır. Bu da tarihin önemini ortaya koymaktadır. Tarihle ilgili yapılan tanımların odak noktasında ‘insan’ vardır. İnsan ve insanın içinde yaşadığı sosyal ortam tarihin temel inceleme alanıdır.

“Sosyal Bilimler arasında tarihin görevi, toplumların nereden geldiklerini ve nereye gitmekte olduklarını açıklamak gibi son derece hayati bir bilgi birikimi sağlarken; diğer yandan da ona yolunu sağlıklı bir şekilde çizebileceği bir de bilinç kazandırır. Dün-bugün-gelecek arasındaki ilişki kurmayı hedefler” (Yıldız, 2003, s.181).

İnsan ve toplum hayatının gelişimi bağlamında bilgi, tecrübe ve kazanımların elde edilebilmesi ve geliştirilebilmesi için tarihin ve tarih öğretiminin çok önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Anlaşılacağı üzere tarihin konusu insan ve insan topluluklarını bir şekilde etkileyen olaylar, yaşantılar, bunların yaşandığı coğrafya ve bunların içinde barındırdığı her şey olarak düşünülebilir. Böylece tarih insanın ve insanlığın bilgi ve deneyimin artması ve gelişmesi bakımından çok büyük önem taşımaktadır. Sosyal Bilimler Dersi Öğretim Programında Kültür ve Miras Öğrenme Alanı’nın etkin bir şekilde öğretilmesinde tarihin önemi öne çıkmaktadır. Ayrıca Osmanlı coğrafyasının kültür, sanat ve estetik öğelerinin öğretiminde de tarih ve tarihimizdeki anıt çınarların öneminin kavratılması önem arz etmektedir (Demirkaya, 2012; MEB, 2005).

Kültürel yapıya ait çeşitli tabiat unsurlarına atfedilen kutsallığın önem kazandığı inanç sisteminde ağaç, yaşayışı şekillendiren önemli bir yapı unsurudur. Eski Türklerde medeniyetin beşiği olarak kabul edilen ağaca ve ağaç sevgisine çok önem verilir. Bu ağaçlar arasında kayın, çam, kavak ağacı, ardıç, çınar, sedir, servi, meşe, dut, söğüt ve elma sayılabilir (Ergun, 2004, s.195-244).

Türk kültüründe ağacı sadece somut bir kavram olarak ifade etmek yanlış olacaktır. Ağaç kökleri yerin altında olan, gövdesi yerin üstünde olan ve dalları ile gökyüzüne uzanan ve bilinen üç alemde bir bütün olarak bulunan bir varlık olarak tasavvur edilmektedir. Ağaç hakkındaki bu düşünceler ona bir takım manevi değerler verilmesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda ağacın Türk kültüründeki yerinin tam olarak belirlenebilmesi için Türklerin yaratılış öykülerinde ağacın rolünü ortaya koymak gerekir. Bu çerçevede ağaç motifi Türk topluluklarının destansı hikayelerinin merkezinde yer bulmaktadır (Şahin ve Toprak, 2016, s.1310). İnsanın dünyaya gelişi, varoluşu ile ilgili bir Türk destanında Tanrı, yarattığı dokuz

insan cinsini, onlardan önce yarattığı dokuz dallı ağacın gölgesinde barındırmıştır. Dolayısıyla yaratılış bilgisinin özünde ağaç, önemli bir kültür (Banarlı, 1976, s.31).

Eski Türklerde tanrıdan yardım isteneceğinde ağaç önemli bir figürdür. Kişiler isteklerinin tanrıya ulaşmasının ağaç sayesinde olacağına inanarak, kutsal kabul ettikleri bazı ağaçların çevresinde, çeşitli dinsel ritüellerini gerçekleştirmişlerdir. İslamiyet'in kabulünden sonra da ağaçlara çaput bağlama geleneği olarak bu inanış devam etmiştir. Ölen insanların tamamen yok olup gideceğine inanılmadığından onlara kısmen de olsa bir hayat sağlaması bakımından ağaç önemli bir unsur kabul edilmiş, ölen insanın mezarının başına ağaç dikilmesi onun ruhunun belli bir düzeyde ağaçta yaşatılmasının imkanını sağlamış ve bu inanış geçmişten günümüze süregelmiştir (Şahin ve Toprak, 2016, s.1316). Bütün bu inanışlar ele alındığında ağaç kavramının tarih ve kültürümüzde çok önemli bir yer teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bunun bir sonucu olarak tarihimize ve kültür coğrafyamıza ışık tutacak anıt ağaçların tespit edilmesi ve korunması çok büyük önem taşımaktadır. Kültür coğrafyamızda önemli bir yere sahip olan anıt ağaçlarımızı incelemek ve bu değerleri gelecek nesillerimizin de etkin bir şekilde kavramalarını sağlamak amacıyla bir anıt ağaç olarak "çınar" kavramını ön plana çıkaracağız.

Çınar ağaçları fiziksel durumlarının büyüklüğüne bağlı olarak kök, gövde ve dallarıyla heybetli bir yapıya sahip olması nedeniyle hikâye, roman, şiir gibi birçok edebi esere de konu olmuştur. Türk yazarlarının bazı konuları özellikle anıtsal ağaçlara benzettikleri görülmektedir. Tevfik Fikret'in bir şiirinde çınar ağacından çıkarttığı vatan motifini "Hani bir gün seninle Topkapı'dan geliyorduk; yol üstünde bir çınar, enli, boylu, vakur..." biçiminde anlattığını; Cenap Şehabettin'in, ülkemizin o zamanki durumunu anlattığı yazısında vatanı ihtiyar bir çınara benzettiğini; Faruk Nafiz Çamlıbel, "Ayda Bir" adı altında yayınlanan bir dergide "Çınar Gölgesi" başlığı altında yazdığı bir makalesinde çınar ağacını, "Şark ağaçlarının en büyüğü olan çınar, ağaçların en düşündürücüsüdür. Çok zaman gölgesinde bir pınarın, bir ırmağın çağlayışını dinleyerek uzun asırlar geçiren bu güzel, gülbüz ve yüksek ağaç, muhakkak âdemoğluna en yakın bir ruh taşır. Şarkta, bir çınar kadar gölgesine insan toplayan başka hangi ağaç vardır." biçiminde anlatmaktadır (Gökberk, 1948, s.95-98).

Geçmişte ağaç Türk kültürünün dikkate değer bir ögesi olmuş, bu durum günümüzde de devam etmiştir. Ağaç, insanlar arasındaki birliğin bir sembolü olarak görülmektedir. Türk kültüründe aile, boy ve devletin birliği, bütünlüğü ağaç üzerinde sembolleştirilmiştir. Bunun yanında ağaç, kişiler arasındaki dostluğun göstergesi olarak da kullanılmaktadır. Böylece geçmişten günümüze kadar kültürel dönüşüm süreci içerisinde Ağaç Kültü de Türk kültüründe yerini muhafaza etmiştir (Şahin ve Toprak, 2016, s.1315). Ağacın, özellikle de çınar ağacının Türk kültüründe ifade ettiği anlamlar da dikkate alındığında Haluk Dursun'un bazı eserlerinde sık sık bahsi geçen çınar ağacının bir anıt ağaç olarak incelenmesi önemli bulunmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Türk kültüründe ağaç motifi ile ilgili inanışlar bağlamında çınar ağacının yeri ve önemi nedir? Sorusuna cevap vermek ve etkin tarih eğitimi için Haluk Dursun'un eserlerinde (Nil'den Tuna'ya, Osmanlı Coğrafyasına Yolculuk, İncir Çekirdeği, Tuna Güzellemesi) bir anıt ağaç olarak çınarın yerini tespit etmektir.

YÖNTEM

Araştırmada öncelikle etkin tarih öğretimi bağlamında Haluk Dursun'un eserlerinde anıt ağaç olarak çınar ağacı ile ilgili alanyazın taranmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine uygun olarak yapılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgularla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizini içerir. Tarihçilerin ve arkeologların bir kültür veya medeniyetin geçmişine ilişkin özellikleri çalışırken kullandıkları en önemli çalışma yöntemlerinden birisi, kalıntılardan hareket etmektir. Elde ettikleri kalıntıları, belirli bir çerçeve içerisinde ve birbiri ile ilişkilendirerek ilgili kültür veya medeniyete ilişkin bütüncül resim elde etmeye çalışırlar (Yıldırım ve Şimşek, 2017).

Bu bağlamda incelenen eserler şunlardır:

Kitabın Türü	Kitabın Adı	Sayfa Sayısı	Yayınevi
Kültür Tarihi	Nil'den Tuna'ya	285	Ötüken Yayınları
Kültür Tarihi	Osmanlı Coğrafyasına Yolculuk	251	Timaş Yayınları
Kültür Tarihi	İncir Çekirdeği-Hereke'den Çıktım Yola	272	Timaş Yayınları
Kültür Tarihi	Tuna Güzellemesi	266	Kapı Yayınları

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada Nil'den Tuna'ya (Haluk Dursun), Osmanlı Coğrafyasına Yolculuk (Haluk Dursun), İncir Çekirdeği-Hereke'den Çıktım Yola (Haluk Dursun), Tuna Güzellemesi (Haluk Dursun) eserleri etkin tarih eğitimi bağlamında bir anıt ağaç olarak çınar açısından ele alınmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır (Karacan, 2018). İçerik analizi, verilerden hareketle görülemeyen, ancak kavramsal kodlama ve sınıflama yoluyla temaların ortaya çıkarılması ve bu temalar arasındaki anlamlı ilişkilerin belirlenmesi sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2017, s.259).

İncelenen eserlere yönelik uzman görüşü alınmış ve konuyla ilgili literatür taramasına başlanmıştır. Bu süreçte seçilen eserler incelenmiş, elde edilen veriler analiz aşamasında birleştirilmiştir. Çalışma, "Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Çınar Ağacı", "Anıt Ağaç ve Çınar" ve "Haluk Dursun'un Eserlerinde Bir Anıt Ağaç Olarak Çınar" başlıkları altında üç bölümde ele alınmış, buradan yola çıkarak Haluk Dursun tarafından yazılan bu eserler, Sosyal Bilgiler eğitiminde etkin tarih öğretimi bağlamında anıt ağaç olarak çınarı ele alışı bakımından incelenmeye çalışılmıştır.

BULGULAR ve YORUMLAR

Haluk Dursun eserlerinde, tarihçiliğinin ve tarih anlayışının oluşumunu şu sözlerle ifade etmiştir: *"Bana göre tarihçi olmam da çocukluğumun geçtiği Hereke'deki ahşap tarihi evin rolü büyük. O evde rahmetli dedemin babasından duyduğu II. Abdülhamit dönemi Osmanlısının ve payitaht İstanbul'unun hikayeleriyle büyüdüm. Ayrıca Hocam'ın "Tarihçi olmak istiyorsan, hele "Yakınçağ tarihçisi" olacaksın öyle sadece kütüphanede masa başında kitap karıştırmakla, arşiv belgeleri okumakla yetinmeyeceksin! Osmanlı'nın ruhunu tanımak için coğrafyasını keşfe çıkacaksın" demişti. Gittiğim her yerde şimdi akıp giden zamana, tarihe karışan hakikate rağmen hep Osmanlı'nın izlerini aradım. Günümüzde yaşayan halklardan Osmanlı imajının ne olduğuna, Osmanlı'nın boşluğunu kimin doldurduğuna, yakıp yıkılanlara, ama her şeye rağmen geride kalanlara dikkat ettim,*

can gözüyle hepsini inceledim. Bir anıt çınarından, şirin ve minnacık kitabeli çeşmesine, tuğralı taş köprüsünden “ya Hafız”lı konağına, türbesine, mektebine, tekkesine kadar gittiğim yerlerde Osmanlı izlerinin dialarını çektim, kayıtlarını yaptım” (Dursun, 2016: 9-10-11). İşte araştırmamızda, Haluk Dursun'un tarihe bakışını, tarihi gezilerini ve bunların tarih eğitimindeki rolünü anlattığı Nil'den Tuna'ya (Haluk Dursun), Osmanlı Coğrafyasına Yolculuk (Haluk Dursun), İncir Çekirdeği-Hereke'den Çıktım Yola (Haluk Dursun), Tuna Güzellemesi (Haluk Dursun) eserleri etkin tarih eğitimi bağlamında bir anıt ağaç olarak çınar açısından ele alınmıştır. Çalışmamızın bu bölümü, “Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Çınar Ağacı”, “Anıt Ağaç ve Çınar” ve “Haluk Dursun'un Eserlerinde Bir Anıt Ağaç Olarak Çınar” başlıkları altında üç kısımda ele alınmış, bu doğrultuda Haluk Dursun tarafından yazılan bu eserler, Sosyal Bilgiler eğitiminde etkin tarih öğretimi bağlamında anıt ağaç olarak çınarı ele alış bakımından incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

A-) Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Çınar Ağacı

“Kültür, bir milletin dinî, ahlaki, akli, estetik, lisani, iktisadi ve fennî hayatlarının ahenkli bir bütünüdür.” (Gökalp, 1975, s.27). Türk kültürünün teşekkül etmesinde Türklerin yaşam tarzına bağlı olarak tabiat unsurlarının önemli bir yeri vardır. Türkler tabiata ait unsurlara tarihin ilk devirlerinden bu yana birçok kutsiyet yüklemiş ve bu unsurlar, Türklerin inanışlarının ve hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu unsurların başında da Türklerin hayata bakışları ve yaşayışlarını derinden etkileyen ağaç motifi gelmektedir. Türk kültüründe önemli bir yeri olan tabiata ait unsurların belirlenmesi ve bunların öneminin, kültürün devamı ve şekillenmesi bakımından gelecek nesillere aktarılması büyük önem arz etmektedir.

Kült kavramı da, tanrıya, ilahi ya da öyle kabul edilen varlıklara ya da tanrının özel sevgisine mahzar olmuş varlıklara gösterilen saygı olarak tanımlanmaktadır. Ağaç Kültü de bu çerçevede ağaca tapma olarak değerlendirilebilir. Pek çok toplumda toplu ağaç kümeleri, ormanlar, ağaçlar birer kült olarak görülmüştür. Fakat Türklerde Tanrı olarak doğrudan ağaca, suya, hayvana tapma ve ona ibadet etme gibi bir inanış bulunmamaktadır (Ergun, 2012, s.21-60). Türk kültüründe ağacı sadece somut bir kavram olarak ifade etmek yanlış olacaktır. Ağaç kökleri yerin altında olan, gövdesi yerin üstünde olan ve dalları ile gökyüzüne uzanan ve bilinen üç alemde bir bütün olarak bulunan bir varlık olarak tasavvur edilmektedir. Ağaç hakkındaki bu düşünceler ona bir takım manevi değerler verilmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle ölüm sonrası hayat inancına sahip toplumlarda yer altından yeryüzüne açılan bir kapı olarak değerlendirildiğinde, ağaç ataların yeryüzündeki insanlara ve tanrıya ruhsal olarak ulaşmasını sağlaması bakımından önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir (Şahin ve Toprak, 2016, s.1310).

Ağaç farklı alemler arasında geçişin önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Yerle göğü bütünleştirir. Ağacın bu özelliğinin yanında destansı anlatılarda da karşımıza çıktığı üzere hayatın kaynağı olması, tanrının yaratırken araç olarak ağacı kullanması onun Türk kültürünün temel unsurları arasında önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Böylece bazen bir boya isim olarak 'Kıpçak' ağaç kovuğu anlamına gelmektedir. Oğuz boylarından Üçokların soyunun da ağaçtan geldiği, annelerinin bir ağaç olduğu destanda anlatılır (Karakurt, 2011, s.12). Bu figür İslamiyet sonrası hikayelerde de karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut hikayelerinden birinde kahraman “Basat”, “Tepegöz'e” kendini “Kaba Ağaç Oğlu” olarak tanıtmaktadır (Yayın, 2008, s.55). Ana'ya, ata'ya saygı çerçevesinde ele alınırsa, ana,

ata olarak yer yer nitelendirilen ağaca saygının da kültürel olarak önemli bir yerinin olması kaçınılmazdır (Ergun, 2012, s.246).

Tarihin eski devirlerinden bu yana ağacın Türk toplumu içinde önemli bir yere sahip olduğu ve belli ağaç türlerine de kutsallık atfedildiği görülmektedir. Türk toplumu ağacı sürekliliğin ve sonsuzluğun bir aracı olarak görmüş ve tarihten bu yana kendi varlığının devamıyla ağacı bağdaştırmış ve sonsuzluğa giden hayat yolunda ağaca önemli bir kutsiyet yüklemiştir. Ağacın her mevsim kendini yenilemesi ve canlılık göstermesi, onun bizzat yaşamın taşıyıcısı olduğu düşünülmüş ve bu düşünceyle, ağaç ile insan arasında bir bağ kurulmuştur. Nitekim Moğol hükümdarları Ögeday ve Kubilay Han'ın kendileri için bir ağaç diktikleri ve bu ağaçlara da asla dokunulmaması gerektiğini emrettikleri bilinmektedir. Bu anlamda ağacın özelliği sebebiyle olsa gerek, Türk ve Moğol toplumlarında mezarların ağaç altına yapıldığı ve mezarlara ağaç dikildiği yapılan araştırmalarla tespit edilmiştir (Ocak, 1983, s.87-88). En eski devirlerden itibaren hemen her Türk boyunun inanç sistemi içinde farklı ağaçların kutsal kabul edildiğini görmekteyiz. Başlangıçta Tanrının ve hükümdarın sıfatı olan bu kutsal ağaç inancı, zamanla hükümdarlık, ataları temsil etmiş ve en nihayet sülalenin ve boyun temsilcisi olmuştur. Böylece bu ağaç kutsal ağaç, ölümsüzlük ağacı ya da hayat ağacı olarak da nitelendirilmiştir (Altıntaş, 1987, s.143). Türklerde ağaç sonsuz güç ve kudretin sembolü olarak da görülmüştür. Örneğin Dede Korkut'ta bununla ilgili olarak şöyle denilmektedir:

“Başına doğru bakar olsam, başsız ağaç,

Dibine doğru bakar olsam, dipsiz ağaç” (Ergin, 2017, s.51). Bu anlamda Türk toplulukları arasında ağacın hükümdarlık ve atayı, sülaleyi temsil ettiği inancı yaygındır (Esin, 1976, s.159-160).

Türk kültüründe ağaç önemli bir motif olarak karşımıza çıkarken her bir ağaca da aynı düzeyde kutsiyet atfedilmediğinin de belirtilmesi gerekmektedir. Genel olarak bakıldığında Türklerin kutsal olarak kabul ettikleri ağaçlar meyvesiz, ulu (yüksek ve görkemli) açık renkli, gölgeli ve kaba olanlardır. Bunlardan belli başlıları şu şekilde sıralanabilir: Kayın, çam, kavak, ardıç, çınar, servi-selvi, meşe, dut ve söğüt gibi ağaçlardır (Ergun, 2012, s.246). Buradan yola çıkarak baktığımızda Türk kültüründe genellikle orman gibi ağaç toplulukları yerine tekil ağaçlar ön plana çıkmaktadır. Tanrı tekdir, ancak orman ise çokluğu temsil etmektedir. Tek olan ağaç bir ruh olarak bütün kabul edilmiş, tanrıyı temsil etme ve ona ulaşma yolu olması bakımından kutsiyetine daha fazla inanıldığını görmekteyiz. Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonraki dönemlerinde de, Türk toplumunda ağaca yüklenen kutsiyet devam etmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra da ağacın fiziki görüntüsü, yer altında kökleri, gökyüzüne uzanan dallarıyla ve her mevsim kendini yenileyen yapısıyla, sonsuzluğun ve yaşamın bir ifadesi olarak kabul edilmiştir. İslamiyet kabul edildikten sonra da mezarlıklara ağaç dikilerek ve ağaçlara çaputlar bağlanarak bu gelenek sürdürülmüştür (Şahin ve Toprak, 2016, s.1314).

Tarihin en eski devirlerinden bu yana Türklerin kutsal kabul ettikleri ve inanç ve yaşam sistemlerinde önemli yer tutan ağaçlar arasında çınarı da görmekteyiz. Hatta günümüzde de özellikle Yörük topluluklarında katranın yanında çınar ağacı da kutsal kabul edilmektedir. Çınar, yüzlerce yıldır Anadolu'da hükmün, egemenliğin, yasanın bir sembolü olmuştur. *“Ben buralara hükmetme gücüne sahibim, kontrol bende benim hükümranlığım geçerlidir.”* demenin doğal bir yolu olarak düşünülmüştür. Kur'an ve Tevrat'a göre Nuh Peygamber gemisini çınar ağacından yapmıştır. Tevrat'ta *“ Ve Yakup kendisi için kavak, badem ve çınar*

ağaçlarından taze çubuklar aldı ve üzerlerinden kabuğu soyup çubuklardaki ak rengi meydana çıkararak çizgiler yaptı... Bozkırda servi, çınar ve şimşiri bir arada dikeyim de görsünler... Allah'ın bahçesindeki erz ağaçları onu örtemezdi; çam ağaçları onun kolları gibi değildi ve çınar ağaçları onun dalları gibi değildi." ayetleri yer almaktadır. Osmanlı döneminde inşa edilen önemli kamu yapılarının hemen yanına onunla beraber yaşayıp, yaşlanması için bir çınar ağacı dikme geleneği vardır. Örneğin Topkapı Sarayı'nın 2. avlusunda, Bursa Muradiye Camisi yakınındaki çınarlar bu yapılarla çağdaşlardır. Çınar ağacı kubbeyi andırıldığından, köy kıraathanelerinin avlusunda gördüğümüz gibi, altına oturup dinlenen bir çınar altı daima var olmuştur (Torlak, 2013, s.5-6).

Anadolu ve Batı Türkleri'nde çınar güç sembolüdür. Osman Gazi rüyasında Osmanlı Beyliği'ni dünyayı saran bir çınar ağacı olarak görmüştür. Hanların, Beylerin soyları çınarla sembolleştirilmiştir. Manas Destanı'nda "ulu çınar" konaklama ve sığınma yeridir. Çınarla devlet arsında bağ kurulduğu gibi çınarla çocuk arasında da bağ kurulmuştur. Çocuklar uzun ömürlü olsun diye çocuk doğunca onun için çınar dikilir. Türk kültüründe çınarlar "ulu ağaç" ve "gaba ağaç" olarak anılır. Bu ağaçlar Tanrı kutunun ve aydınlığın sembolleridir (Torlak, 2013, s.6-7).

Türk kültüründe önemli bir yeri olan çınarlar bu kültürün önemli bir parçası olan edebiyatta, şiirlerde, hikaye ve romanlarda da yer bulmuştur. Divan şairlerine göre çınar yaprakları, Tanrıya, göklere açılmış, yalvarıp yakaran bir el, bir insan eli gibidir. İstanbul'da Emirgân'daki Çınaraltı Kahvesi'ni anlatan yazısında Ruşen Eşref mekânı tanımladıktan sonra ulu çınarların görkemini şu sözler ile anlatır: "*Çınar Türk ağacıdır ve pek güzeldir. Toprağa ondaki o sağlam yerleşmişlik. Göklere sığmayacak gibi nedir, o enine boyuna serpiliş. Göze emniyet, gönle ferahlık veren öyle tok, öyle sağa sola kanat germiş bir leventlik... Bir pınar başına bir çınar, bir koru tadı bağlanır. Bir teki bir meydana tuttu mu, ona bir kubbe altı serinliği ve loşluğu verir*" (Eşref, 1938).

"Her çınarda bir dede edası vardır. Onlar toprağımızın hakiki gururudur, belki dedelerimiz, o heybetli vakarı, o dağ sükunetini onlardan öğrendiler." diyen Ahmet Hamdi Tanpınar, sıcak yaz günlerinin boğucu etkisini Ulu Bursa Orhan Camii avlusundaki "Eskicibaba Çınarı"nın serin atmosferinde geçiştirirken, kutsal ve mistik mekanların insan ruhunun derinliklerinde kıpırdattığı mistisizmi "Bursa'da Zaman" adlı şiirinde şu cümleler ile ifade etmiştir: "*Bursa'da bir eski camii avlusu; Küçük şadırvanda şakırdayan su; Orhan zamanından kalma bir duvar; Onunla bir yaşta ihtiyar bir çınar; Eliyor dört yana sanki bir günü; Bir rüyadan arta kalmanın hüznü; İçinde gülüyor bana derinden; Sanki bir hatıra serinliğinden; Ovanın yeşili, göğün mavisi; ve mimarilerin en ilahesi.*". Yahya Kemal Beyatlı, Valide-i Atik Camii avlusundaki çınarın altında kabaran uhrevi duygularını "Ziyaret" adlı şiirinde; "*Yine birlikte, bu mevsimde, Atik Valide'deyiz; Yine birlikte, bu mevsimde, gezip sezmedeyiz bu çınarlarla siyah servilerin gölgesini; Bu şadırvanda suyun sanki ledünni sesini. Bu ziyarette vakit geçti, güneş battı, yazık! Haz ve duyguyla Atik Valide'de bir gün daha yaşadık.*" dizeleriyle anlatmıştır. Nazım Hikmet'e göre, "Su başında durmuşuz çınarla ben..." dizesi ile başladığı "Masalların Masalı" başlıklı şiirini "...Su başında durmuşuz; çınar, ben, kedi, güneş bir de ömrümüz; Su serin; Çınar ulu; Ben şiir yazıyorum, Kedi uyukluyor, Güneş sıcak, Çok şükür yaşıyoruz. Suyun şavkı vuruyor bize, çınara, bana, kediye, güneşe, bir de ömrümüze." dizeleri ile bitirirken; suyun, ulu ağacın ve zamanın insan yaşamındaki varlığının önemine işaret etmiştir (Asan, 2014, s.1-4).

Türk Kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak çınar, şair ve yazarların hayal ikliminde de çok farklı anlamlar kazanmış bu da edebi eserlerde çınarın bambaşka duygu ve hayallerin

yansıması olarak karşımıza çıkmasını sağlamıştır. Görüleceği üzere çınar, binlerce yıldan bu yana Anadolu'da mutlak kamusal gücü ifade etmiş, "Güçlüyüm, bu gücüm kurallarım ve kültürümden" algısıyla uygar, idealize edilmiş, kültür tarafından tasarlanmış bir mutlak gücün sembolü haline gelmiştir (Torlak, 2013, s.7)

B-) Anıt Ağaç ve Çınar

Anıt ağaçlar, "Yaş, çap ve boy itibarıyla kendi türünün alışılmış ölçüleri üzerinde boyutlara sahip olan, yöre folklorunda, kültür ve tarihinde özel bir yeri bulunan, geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında iletişim sağlayabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan ağaçlardır". Her bir anıt ağacın ayrı tarihi ve hikayesi vardır. Bu yaşanmışlıkları ancak onları görerek, hissederek ve onlara sırtımızı vererek dinleyebilir ve onları yaşayabiliriz. Anıt ağaçların tespit edilmesi, korunması ve geleceğe taşınması kültürümüz açısından çok değerlidir. Tarihimizin ve kültürümüzün önemli doğal unsurlarından olan bu doğal miraslarımızın farkında olmak ve korumak tarihimize, kültürümüze ve doğamıza karşı hepimiz için önemli bir görevdir (Polat, 2017, s.909).

Bir kültür değeri olarak birçok anıt ağaç bulunmakla birlikte geçmişini yansıtmayı ve bulunduğu coğrafyaya hükmetmesi ve çok uzun yıllar hakimiyetin bir sembolü olması bakımından çınar ağacı farklı bir yere sahiptir.

Bir anıt ağaç olarak çınar ele alınacak olursa; tarihin çok eski dönemlerinden bu yana kutsal kabul edilerek çeşitli değerler atfedilmiş ağaçlar arasında en önde gelen ağaçlardan olmuş, geçmiş-bugün-gelecek bağlamında köprü vazifesi gören bir kültür değeri olma özelliğini devam ettirmiştir. Binlerce yıldan bu yana Anadolu'da düzenin ve otoritenin sembolü olmuş, hükümdarın, yasal yaptırımların bir işareti gibi görülmüştür. "Ezici bir gücüm var, ama bu doğadan değil kültür ve kurallardan kaynaklanır." Algısına mazhar olmuş bir ağaç haline gelmiştir (Torlak, 2013, s.1).

Haluk Dursun da tarihi ele alırken anıt ağaçların kültür coğrafyamızda çok önemli bir yere sahip olduğunu bildirmiş, tarihi incelerken birçok kişinin yaptığı yanlışın tarihi sadece hadiselerden ibaret olarak görüp, bu şekilde değerlendirmek olduğunu ifade etmiştir. Oysaki tarihin hadise, insan ve coğrafya üçgeninde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Mekanı ve insanı tanımadan tarihe hakim olunamayacağını ve tarihin sağlıklı bir şekilde değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Dursun eserlerinde, araştırmalarında nelere dikkat ettiğini ve tarihi nasıl ele aldığını da şu sözlerle ifade etmiştir:

"Ben bir yere geziye giderken, orasıyla ilgili araştırmayı yaparken mutlaka mimari eserlerini, tarihi dokusunu inceler; oraya has bir ürün var mıdır bakarım. Beni oraya çekecek bir diğer özellik de orada bulunacak bir anıt ağaç; bir tarihi çınardır" (Dursun, 2014, s.172).

"Tarihi sadece tarih kitapları yazmaz, tarih sadece tarihçilerden öğrenilmez, tarih bazen bir çınarın gölgesinde, bazen bir çınarın dibindeki çeşmenin su sesinde, şadırvanın kitabesinde, bazen de bir çınaraltı kahvesinin çay bardağında akseder. Görebilene, hissedebilene..." (Dursun, 2014, s.174).

"Hereke'de isterseniz incelemeye şöyle en göz önünde olan çınarla başlayalım. Meydana kurulan, merkeze hakim, hepsine tepeden bakan, "Burada benim dallarım öter, benim hükümranlığım söker; esas olan benim, gerisi figürandır, teferruattır." diyen çınarla..." (Dursun, 2014, s.56).

İşte Haluk Dursun, bu yaklaşımlarının bir sonucu olarak bütün tarih temalı gezilerinde bölgenin insanını ve coğrafyayı tarih bağlamında tanıyabilmek adına, anıt ağaçlarını incelemiş, envanterini tutmuş ve oranın tarihini bir çınar gölgesinde içine çekerek anlayabilmenin ve yaşayabilmenin hazzını tatmış ve bunun önemini belirtmiştir.

C-) Haluk Dursun'un Eserlerinde Bir Anıt Ağaç Olarak 'Çınar'

Geçmişten günümüze kadar ağaç, Türk kültürünün önemli bir unsuru olmaya devam etmiş ve hala devam etmektedir. Bu durumun başka bir göstergesi de insanlar arasındaki birliği bütünlüğü sembolize etmesidir. Gerek iki bireyin, ailenin gerek bir boyun bütünlüğü gerekse devletin bütünlüğü ağaçla sembolize edilmiştir. Bir boyun sembolü olarak bir ağaç nitelendirildiğinde ağacın yaşlanmasıyla veya kurummasıyla boyun bir takım problemlerle karşılaşması ve dağılması özdeşleştirilmiştir. Burada boyun ruhunun ağacın içinde olduğu düşünülmekte ve yaşanan bu durum ağaca aksettirmektedir (Baldick, 2011, s.83). Türklerde Ağaç Kültü geçmişten günümüze süregelen, ağaçla ilgili birçok inanışın, yıllardan beri ağaca yüklenen derin anlamların bir sonucu olarak günümüzde de canlılığını korumasını sağlamıştır.

"Yaş, çap ve boy itibarıyla kendi türünün alışılmış ölçüleri üzerinde boyutlara sahip olan, yöre folklorunda, kültür ve tarihinde özel bir yeri bulunan, geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında iletişim sağlayabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan ağaçlara anıt ağaç denir." (Asan, 1992).

Anıt ağaçlarla ilgili yapılan çalışmalar, bu ağaçların tespiti, korunması ve gelecek nesillere bir kültür değeri olarak aktarılması çok büyük bir önem arz etmektedir. Kültür tarihimiz ve coğrafyamız incelendiğinde bir anıt ağaç olarak çınarın çok önemli bir yer teşkil ettiğini görmekteyiz. Anadolu'da çınar güç ve hakimiyet göstergesidir. Hanların, Beylerin soyları çınarla sembolleştirilmiştir. Manas Destanı'nda "ulu çınar" konaklama ve sığınma yeridir. Çocuklar uzun ömürlü olsun diye çocuk doğunca onun için çınar dikilir. Türk kültüründe çınarlar 'ulu ağaç', 'gaba ağaç' olarak ifade edilmiştir. Çınarlar Tanrı kutunun ve aydınlığın bir sembolü olarak kabul edilmiştir (Torlak, 2013, s.6-7). Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin rüyasına giren bir ağaç olan çınar, Anadolu ve Balkan coğrafyasında kurulacak Türk hakimiyetinin, dünyanın üç kıtasına yayılacağını uzayan dalları ve kılıçlaşan yapraklarıyla haber vermektedir (Banarlı, 1976, s.31).

En eski devirlerden bu yana Türk tarihi, kültürü ve coğrafyasında böylesine yer edinmiş bir anıt ağaç olarak çınarı, tarih ve kültür eğitiminde önemli bir öge olarak ele almak ve geleceğe taşımak herkesin üzerinde durması gereken bir konu olmalıdır. Bu bağlamda Haluk Dursun da bir anıt ağaç olarak çınarı, bütün Osmanlı coğrafyasına yaptığı tarih ve kültür gezilerinde tespit etmiş, envanterini tutmuş, korunmaları ve gelecek nesillere bir kültür değeri olarak aktarılmaları yolunda çok önemli çalışmalar yapmıştır.

Haluk Dursun kendisiyle yapılan röportajda anıt ağaçlara ve çınara olan muhabbetinin başlangıcını *"Okuduğum ilkokul 2. Abdülhamit dönemindeki taş mektepler serisindendi. Okulun bahçesinde duran ve altında oyunlar oynadığımız büyük çınarın belki üzerimde ayrı bir etkisi vardır."* şeklinde belirtmiş, bu ilginin bilgiye dönüşmesini ise *"Küçüklüğümde beri özel merakım var... Zeytin ağaçlarıyla dolu bir yerde büyüdüm. Biliyorsunuz zeytin ağacı bütün dinlerin ortak kutsal ağacıdır. İki bin yıllık bir geçmişi vardır. Hala Kudüs'te Hz. İsa'nın dibinde oturduğu zeytinler korunur ve özel seremonilere sahne olur. Hz. İsa'nın zeytin ağaçlarında yapılan o seremonilerin birkaçına katıldım. Bendeki nedenini bilemediğim bu ağaç ilgisi, zamanla araştırmaya dönüştü. Anıt ağaçlara, çınarlara özel ilgim oldu. "İstanbul'un çınarları" ile başlayan araştırmalarım, "Anadolu çınarları" ve "Osmanlı çınarları" ile devam etti. İtiraf etmeliyim ki, bunun sonu gelmeyeceğe benziyor."* şeklinde ifade etmiştir. Yazar, anıt ağaçları arayıp bulma serüvenini de şu sözlerle ifade etmiştir: *"Anıt ağaç tespitinin birkaç yolu var. İlk yol, seyahatnamelerden izini sürersiniz. Yani öyle bir ağaçtır ki, seyahat edilen yeri anlatırken o ağaçtan bahsedilmesi*

zorunludur. Ayrıca geçmişini derin olan o ağaçların bugüne gravürleri kalır.” (Küpçü, 2019, s.51).

Türk tarihinin ve Osmanlı'nın ruhunu anlayabilmek ve yaşayabilmek için Osmanlı kültür coğrafyasını Şam'dan başlayarak keşfe çıkmış, Kudüs'ten Kahire'ye, Mekke'den Medine'ye, Ortadoğu'dan Vardar'a, Üsküp'ten Kosova'ya, Elbasan'dan Tiran'a, Selanik'ten Yanya'ya, İstanköy'den Rodos'a, Estergon'dan Budin'e, Tuna boylarında Rusçuk'tan Silistre'ye, Zağra'dan Dobruca'ya, Eflak'tan Boğdan'a, Prut kıyılarına, Dinyeper'e, Dinyester'e ve Akkerman'a kadar gezmiş ve kendi ifadesiyle “Tarihe karışan hakikate rağmen, Osmanlı izlerini bir anıt çınarda, bir çeşme kitabesinde, tuğralı bir köprüde” aramıştır (Dursun, 2004, s.14).

Haluk Dursun, tarihimizin bize bıraktığı bu kültür mirasını ortaya çıkarmak ve yaşatmak için yaptığı gezilerinde çınar ağacına olan ilgisiyle, çınar ağacının kültür coğrafyamız için önemli bir değer olduğunu belirtmiş ve eserlerinde bu çınarları bütün yönleriyle anlatmıştır. Önce memleketi Hereke'nin çınarını anlatmış: *“Hereke- İsterseniz incelemeye şöyle en göz önünde olan çınarla başlayalım. Meydana kurulan, merkeze hakim, hepsine tepeden bakan, ‘Burada benim dallarım öter, benim hükümlerim söker; esas olan benim, gerisi figürandır, teferruattır.’ Diyen çınarla... Bir tarafıyla caminin etrafını sarmış, dine el atmış; diğer tarafıyla laik eğitimin yuvası okul bahçesini kapatmış muhteşem çınar. Bu iki mekan dışında, eski bucak merkezini ve eski karakolu kontrol altına almış, fabrikanın sendika hareketini gölgesine toplamış, Ambarlı dereyi beklemek için nöbeti devralmış çınar... Eski Bağdat Yolu'nu, yeni demiryolunu ve deniz ulaşımını iskele kıyılarında denetleyen çınar.’ Bütün bu mekanlar, alanlar benimdir. Merkez benim. Hepiniz marjinalsiniz. Kıyı bucak sizin olsun. Dağ, bağ, bayır, bucak, tepe yayılın ama zinhar buraya sokulmayın.’ Diyen çınar... Hereke’ de anıt ağaç varsa çınardır. Hükümüne itiraz edecek kimse olamaz. Dizinin dibinde eğitime başladığımız, gölgesinde mevsimler boyu oynadığımız, ilk göz ağrımız çınar... Hayatım boyunca peşine düştüğüm, izine gittiğim, ölçüp biçtiğim çınar... Beni bütün Osmanlı coğrafyasına peşinden sürükleyen çınar...”* (Dursun, 2014, s.56-57).

Hereke çınarının meydana merkeze hakim hüküm sürdüğünü aslında orada her şeyin ondan sorulduğunu camisinden okuluna, karakolundan sendika binasına kadar hepsinin tarihine şahitlik ederek onları günümüze ulaştırdığını ve bütün bu mekanlar üzerinde tartışmasız bir etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Yazar, ilk çınarının Hereke’de, ikincisinin ise Yarımca’daki Türk kahvesinin bahçesinde bulunan çınar olduğunu belirtmiştir. Daha sonra hayatına yeni çınarların girmeye başladığını ve onu etkilemeye devam ettiğini belirterek gözdesi olan çınarlardan bahsetmiştir. Çengelköy’deki kahvenin önündeki çınar; balıkçıların etrafında ağlarını kurduğu, Bostancıbaşı Abdullah Ağa’nın mescidi ile yalısı arasında kurulan çınar... Gerçek bir başpehlivan ve ağaçlar geçidinin başrol oyuncusudur diyerek, Anadolu tarafında Atik Valide çınarının da Şadırvan başında görülesi ve sezilesi bir çınar olduğunu ifade etmiştir.

Haluk Dursun, Anadoluhisarı'nın, Kanlıca'nın, Beykoz Çayırı'nın bilhassa Anadolukavağı'nın güzel ve diri çınarları olduğunu belirtmiştir. Yine Boğaz'ın tepelerinde Zekeriyaköy'ün çeşmeli çınarının ve Alibeyköy'ün Çırcır çınarının İstanbul'un önemli çınarlarından olduğunu fakat göz önünde olmadıklarını ifade etmiştir. Esas göz önünde olanların Eyüp Sultan avlusu içindeki çınarlar olduğunu, fakat onların da mekânın uhreviyeti yüzünden geri planda kaldıklarına vurgu yapmıştır. Eyüp Dügmeçiler çınarının da gözden kaçırılmaması gereken çınarlardan olduğunu belirtmiştir. Topkapı Sarayı'nın anıt çınarı Babüsselam'dan içeri giren Has Ahırlar yolu başındakidir (topraktan çevre ölçümü: 14.10 metre, belinden evre ölçümü: 9 metre). Ona yakın değerde, daha genç ama daha diri bir

çınarda Babüssaade'nin Has Mutfaklar tarafında dimdik ayakta duru (topraktan çevre ölçümü: 9.73 metre, belinden çevre ölçümü: 5.45 metre). *"Topkapı Sarayı'nın "Yeniçeri Çınarı" ortadan kalktığına göre, İstanbul'un bana göre en güzel çınarı Büyükdere Çayırı'ndaki çınarmış; bunu ancak gravürlerde görüyoruz"* diyerek İstanbul'un en güzel çınarını Büyükdere çınarı olduğunu ifade etmiştir (Dursun, 2014, s.168-171).

Bir çınarın sadece yaşı ve çevresi değil, görünümü, şekli ve yer aldığı arkasındaki panoraması da önemlidir. O fon çınarla bütünleştiğinde pitoresk bir manzara arz etmelidir diyerek bir çınarda bulunması gereken özellikleri belirtmiştir. Haluk Dursun, ilk çınarı Hereke ve ikinci çınarını Yarımca çınarı olarak belirttikten sonra İstanbul'un gözde çınarlarını bildirmiş, Çengelköy çınarını bir baş pehlivana bir baş rol oyuncusuna benzetmiş, oradan Eyüp Sultan avlusundaki çınarın mekanın manevi havasından dolayı geri planda kaldığından bahsetmiş, Topkapı'nın Babüselam kapısındaki 14 metrelik çınar olduğunu, bütünü göz önüne alındığında, yazar İstanbul'un en güzel çınarı olarak Büyükdere Çayırı'ndaki çınarı göstermektedir. Ayrıca bir çınarın sadece yaş ve çevre olarak değil görünümü, panoraması ve fonuyla birlikte oluşturduğu bütünlüğün onun değerini belirlediğini iddia etmiştir. Bütün bu özellikler göz önüne alındığında İstanbul çınarlarının anıt çınar olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir.

Haluk Dursun İstanbul çınarlarının ardından Anadolu coğrafyasının çınarları için: *"Bir kere tarih bakımından çok daha eskiye giden ve gerçekten emperyal olan çınarlar, çevresi 20 metreyi geçen İznik çınarlarıdır... İznik birçok açıdan İstanbul'a benzer. Surları, kapıları, hatta Ayasofya'sıyla birlikte... Çınarlar da o bütünü çok güzel tamamlayıcı parçalarıdır"* demiştir. Çanakkale Bayramiç ve İzmir Buca Kaynaklar'da, Ermenek Yaylapazarı'nda, Isparta Yalvaçta, Mersin Belenoluk'ta, Karadeniz Ereğli'sinde, Taraklı'da güzel çınarları olduğunu bildirmiş, tarihi mekan, külliye ve çınar kompozisyonun en güzel örneklerini Amasya'da, II. Beyazıt külliyesi avlusunda görmek mümkün olduğunu belirtmiş ve Edirne'yi de Bursa kadar olmasa da yine güzel çınarlarıyla gezilebilir olarak ifade etmiştir (Dursun, 2014, s.172-173). Yazar, Anadolu'nun çınar gezi coğrafyasının en görülmeye değer çınarını: *"Samandağ'ın Hızır Bey Köyü'ndeki çınardır. Yine dağ yollarından dağ köylerini geçerek vadileri aşarak neredeyse hava kararmak üzereyken Hızır Bey Köyü'ne ulaşıyoruz. Köy Meydanı'nda bir çınar var ki aman aman. Dış çevresi 20 metre. yüksekliği 16.7 metre. Üç büyük dalı kesik olduğu halde dalları 1.5 dönümlük yer kaplıyor adı Hz. Musa Ağacı. Rivayete göre Hızır ile Musa Peygamber bu ağacın dibinde buluşmuşlar. İşte tam bize göre bir ağaç, aradığımızı bulduk, dibine oturduk, her şeyi unuttuk..."* ifadesiyle bildirmiştir (Dursun, 2017, s.251). Anadolu çınarlarının tarih bakımından en eskiye giden çınarlar olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. İznik'te, emperyal bir hüviyetle yıllara meydana okuduğunu bütünü tamamlayıcı birer parçası olduğu, Amasya'da II.Bayezid Külliyesinde Tarih-mekan ve çınar kompozisyonunun bir örneğini oluşturduğunu görmekteyiz. Tüm Anadolu'nun çınar coğrafyasında en görülmeye değer çınar olarak ise Antakya'da bulunan Hızır ve İlyas'ın dibinde buluştuğuna inanılan büyük Samandağ'ı Çınarı olduğunu ifade etmiştir.

Yazar, Rumeli ve Balkan coğrafyasının çınarlarını: *"Filibe'nin, Rusçuk'un, Köstendil'in, Sofya'nın da güzel çınarları vardır ama Bulgaristan zorlarsa kendisini çınarlar liginde ancak orta sıralara kadar getirebilir. Makedonya ise Üsküp'te Kapan Han önündeki havuz başı çınarı ile kendisini şöyle bir gösterir, açılışını Mustafa Saraç eşliğinde köfteyle yapar ve hemen arkasından İsa Bey Camii avlusunda assolistini sahneye sürer. Üsküp dışında göl kıyısında Ohri'nin Ali Paşa Camii ile Halveti Tekkesi arasında suyun başında ittihatçılarının nutuk attığı, Eyüp Sabri'lerin, Resneli Niyazilerin,*

İbrahim Temo'ların dibinde bulunduğu meşhur Ohri çınarıdır" şeklinde ifade etmiş ve ziyaretçilerini beklediğini bildirmiştir. Osmanlı Rumeli'sinin çınar vitrini Yunanistan'dır. Rodop dağları eteklerinde, Gümölcine'de, İskeçe'de ortaya çıkan çınarlar, bugünkü Epir coğrafyasında, Yanya'da belirginleşirler ve irileşerek göl çevresine yerleşirler. Tıpkı Drama'da subaşlarını tuttıkları gibi... Vodina'dan Selanik'e tepeden baktıkları gibi... Yenice-i Vardar'da Florina yolunu kolladıkları gibi...Mora Yarımadası'nda Anadolu'da Yunan isyanını şahitlik ettikleri gibi her birinin coğrafyamızın ve tarihimizin birer tanığı olarak bu değeri hak ettiğini belirtmiştir (Dursun, 2014, s.174-175).

Yazar, " *Ah Yanya! Daha sabahın erken saatinde şehir merkezine girer girmez tarihi bir Osmanlı çınarı karşımıza çıkmaz mı? Tabii hemen ipler çıkarıldı, ölçümler yapıldı. Osmanlı çınarları envanterine Yanya Çınarı da kaydedildi. Bunu burada bir cümleyle söylemek kolay, sıkıysa gel de Yunanistan'da çınar ölç! Kalbimizin temiz, niyetimizin halis olmasından dolayı yine kazasız belasız bu işi de bitiriyoruz"* diyerek Yanya çınarının ölçümünü anlatmıştır (Dursun, 2004, s.77). Haluk Dursun, Ohri çınarını ve tarihini ise şu sözlerle ifade etmiştir. "*Hedefimiz Ohri'deki Hayati Baba- Halveti Tekkesi. Tekkenin hemen önünde Ohri'nin çınarı. İttihatçı İbrahim Temo'nun hatıratında bahsettiği çınar. Hemen dibine Makedon milliyetçileri de bir çınar dikmişler. Onlar da devletlerinin Osmanlı kadar güçlü, uzun ömürlü ve haşmetli olmasını diliyorlar. Makedon çınarı Osmanlı çınarının gölgesinde büyümeye çalışıyor! Yanımdakilere dönüp 'Bana çınarını söyle, senin kim olduğunu söyleyeyim, diyorum."* (Dursun, 2004, s.77). Yanya çınarının bin bir meşakkatle ölçülmesinden sonra Üsküp'te İsa Bey Camii bahçesinde ulu çınarın gölgesinde tarihin derinliklerine dalmak... Ohri'de Osmanlı çınarının dibine Makedon milliyetçileri tarafından, devletlerinin en az Osmanlı kadar büyük, güçlü ve uzun ömürlü olmasını dileyerek diktikleri Makedon çınarını görmek. İşte bir çınarın milletin gözünde devletle özdeşleşmesi ve tarihin bir çınar üzerinden yaşanması...

Yazara göre bütün Osmanlı coğrafyasının en görülmeye değer çınarı ise, Narda'da II. Beyazıt Han döneminden kalma Gazi Faik Bey Köprüsü'nün başını tutmuş olan çınardır. Bu anıt çınarı ilk görüşünü şu şekilde anlatır: "*Arta'daki Gazi Faik Bey Köprüsü şehrin alamet-i farikası. Mostar, Üsküp, Drina Köprüsü ayarında bir köprü. Son derece berrak bir su; sazlıklar, söğütler, arkada dağlar hemen arkasında çınarlar... Köprüden karşıya geçer geçmez hemen sağ tarafta, o kadar yaşlanmış ki, ayakta duramadığından kelepçelerle sağından solundan dayanaklara alınmış, devasa bir ağaç, tam bir anıt çınar. Benim kulacımla 11 kulaç(18.7 metre). Çevresi dolayısıyla ilk üçe girmez, ama görüntüsü, konumu ve bize verdiği heyecan dolayısıyla, dereceye girmese bile gözümüze, gönlümüze girdi. Çok dallı, sanki bir şemsiye gibi bütün kır kahvesini kaplayan uzaktan köprüye el kol sallayan, bir yaşlı dost gibi duran tarihi taş köprüye, tarihi bir yoldaş olarak öylece, oradan bakıveren bir çınar. Diyebilirim ki; hayatımda bana en çok mutluluk veren 'bir hoşça vakit' geçirmemi sağlayan mekandı."* (Dursun, 2014, s.113-116).

Arta'daki Gazi Faik Bey Köprüsünün yanı başında olan anıt çınar köprüyle olan yoldaşlığı, görüntüsü, konumu ve kır kahvesini kaplaması itibarıyla oluşturduğu etki Osmanlı çınarları içinde ona farklı bir yer vermiştir. Rumeli ve Balkan coğrafyasının Osmanlı çınarları için de İttihatçıların altında nutuk attığı Ohri çınarından, Rumeli'nin çınar vitrini Yunanistan'da Yunan isyanına şahitlik ettiğinden bahsetmiştir. Aslında bütün bu çınarların buldukları coğrafyalarda Osmanlı tarihinin en yakın birer şahidi olduğu görülür. Bütün Osmanlı coğrafyasının yazara göre en görülmeye değer çınarı Narda'da II. Beyazıt Han döneminden kalma Gazi Faik Bey Köprüsü'nün başını tutmuş olan çınardır. Haluk Dursun Osmanlı kültür coğrafyasının keşfi adına yaptığı gezilerde çınar ağacıyla birlikte bazı anıt ağaçları da incelemiş ve Türk tarihi açısından bir değer olarak kaydedilmesini sağlamıştır. Bunlardan

bazıları eserlerinde yer bulmuştur. Yazar bu anıt ağaçları da eserinde şöyle dile getirmiştir: “Hz İsa'nın Kudüs'te yaşadığı dönemden kalma zeytin ağaçları var. Dibinde son akşam yemeği yediği, zeytin ağaçları. Zeytin, yağı hatta dalını bile kutsayıp satıyorlar. Birçok defa o zeytin bağlarında buldum.” (Dursun, 2014, s.34). Bizim Cemal Paşa'nın, Falih Rıfki Atay'ın 'Zeytin Dağı' kitabında anlattığı hikayelerinin, yaşandığı izleri dolaştım durdum (Atay, 2013). Bununla birlikte, “Rumeli'de Türk yayılışının önemli merkezlerinden olan Akyazılı Sultan Asitanesi dikkat çekici bir külliye olarak göze çarpmaktadır. Evliya Çelebi burada bir kutsal kestane ağacı olduğundan bahsetmektedir. O'nun yerine bugün Hacı Bektaş'ta, Sücaeedin- i Veli ' de, Kosova Sultan Murat Türbesinde rastladığımız kara dut ağacı göze çarpmaktadır (Dursun, 2004, s.53). Ayrıca, “Antakya-Payas eski hac yolu üzerinde olduğundan Osmanlılar döneminde Sultan II. Selim adına Sokullu Mehmet Paşa tarafından büyük bir külliye yaptırılmıştır. Bu külliye'nin, kıymetini arttıran esas özellik ise, mimarının Sinan Usta olmasıdır. Küçük bir avlu içinde medrese hücrelerinin açıldığı bahçede hem caminin taştan şadırvanı dikkatinizi çekiyor, hem de yanı başında bir set üstünde bulunan anıt zeytin ağacı külliye'yi tamamlıyor. Zeytin herhalde Bizans zamanından kalma bir ağaç, burmalı diye tabir edilen dış kabuklarının büklüm büklüm kıvrıldığı bir özelliği var.” ifadeleriyle bildirmiştir (Dursun, 2017, s.243).

Dursun (2004, 2014, 2016, 2017) bütün Osmanlı coğrafyasının kültür öğelerini ele alırken, çınar ağacıyla birlikte, Türk kültüründe önemli yeri olan diğer anıt ağaçları da ele almış, Kudüs'te bulunan Hz İsa'nın yaşadığı dönemden kalma zeytin ağaçlarını, Rumeli Akyazılı'da kutsal kabul edilen kestane ağacından, Kosova'da Sultan Murat Türbesi'nde buluna karadut ağacından, Antakya-Payas'ta Sultan II. Selim adına Mimar Sinan'ın yaptığı külliye'de bulunan, Bizans'tan kalma zeytin ağacından, tarihin birer yaşayan şahidi olarak bahsetmiş ve bir kültür değeri olarak ortaya koymuştur.

Osmanlı Coğrafyasına zaman, mekan ve insan unsurları çerçevesinde geziler yapan Haluk Dursun, bütün bu çalışmaların bilinçli bir tarih eğitimi kapsamında, tarihimizi anlamak ve gençlerimize aktarmak gayesiyle yapıldığını şu sözlerle ifade etmiştir: “İşte bütün yazılara da tek tek, şehir şehir, bölge bölge, ülke ülke bakılabilir. Ama kısaca, hepsi birer Osmanlı coğrafyası yazısıdır; Osmanlı Coğrafyasına Yolculuk'tur. Bu coğrafyayı yaşayanlar tarihe karıştılar. Geriye bizim gibi gezerek, dinleyerek, okuyarak öğrenmeye çalışanlar kaldı. Bu dünyadan bir gün bizde göçüp gideceğiz, ama bu diyarlarla ilgimiz bizden sonraki nesillerle sürüp gitsin diye bu kültür coğrafyasını özellikle bütün gençlere, öğrencilere ithaf ediyorum” (Dursun, 2007: 8).

SONUÇ

Türkler yaşam tarzları ve yaşadıkları coğrafya itibariyle tarihin en eski dönemlerinden bu yana tabiat unsurlarıyla sürekli olarak iç içe olmuşlardır. Hayat tarzlarının onlara yüklediği gereklilikler tabiatın ve coğrafyanın yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Yaşam şekillerinin bir gereği olarak tabiat unsurlarını hayatlarının merkezinde görmüşler ve onlara çeşitli kutsiyetler yüklemişlerdir. Bu tabiat unsurlarının başında da inanılan evrenin tümünü yansıması bakımından ağaç ön plana çıkmaktadır. Kökü ile yeraltına, gövdesi ile yeryüzüne, dalları ile de gökyüzüne hakim olmakta ve bu da ağaca büyük bir kutsiyet atfedilmesine neden olmaktadır. Günümüzde de İslamiyet öncesi inanışların bir devamı olarak ağaçlara çeşitli çaputların bağlanması mezar başlarına ağaçların dikilmesi bu inanış ve kültürün farklı şekillerde sürdüğünü göstermektedir.

Kültürümüzde ağaca gösterilen bu değer bir sonucu olarak, tarihimizi ve kültürümüzü aydınlatacak anıt ağaçların tespit edilmesi, korunması ve bir kültür öğesi olarak geleceğe

aktarılması büyük önem arz etmektedir. Bir kültür değeri olarak birçok anıt ağaç bulunmakla birlikte geçmişini yansıması ve bulunduğu coğrafyaya hükmetmesi ve çok uzun yıllar hakimiyetin bir sembolü olması bakımından çınar ağacı farklı bir yere sahiptir.

İşte kültürel değerlerimizin etkin olarak öğretilmesi çerçevesinde tarih, Haluk Dursun'un deyimiyle "hadise-insan-coğrafya" üçgeninde ele alınmalı, bu unsurlara hakim olarak değerlendirilmelidir. İşte bu hakimiyetin sağlanması bağlamında Osmanlı coğrafyasından yola çıkarak bütün kültür coğrafyamızda anıt çınarlarımızı ele almak, tarihimizi ve kültürümüzü yansıması ve yaşatması bakımından gelecek nesillere aktarmak önemli bir görev olarak karşımızda durmaktadır. Külliyelerin hemen girişinde sanki tarihin bir bekçisi gibi duran ulu çınarlar geçmişten günümüze kültürümüzün yegane mirası olmuşlardır. Kültür coğrafyamızdaki önemli kültür sermayelerimizden olan bu anıt çınarların yok olmadan genç nesillere aktarılması, tarihini ve kültürünü o çınarın gölgesinde yaşayarak, hissederek öğrenmesi sağlanmalıdır. Sonuç itibariyle, çınar ağaçları Sosyal Bilgiler Eğitiminde, Osmanlı kültür ve medeniyetinin yaşayan kültürel mirası aktarılırken göz önünde bulundurulacak önemli unsurlardan birisi olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, A. (1987). Eski Türk Kültüründe Hayat Ağacı ve Ölümsüzlük Otu. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 51, 143-156.
- Atay, F. R. (2013). *Zeytin Dağı*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Baldick, J. (2011). *Hayvan ve Şaman Orta Asya'nın Antik Dinleri*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Banarlı, N. (1976). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. C. I. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı Yayınları.
- Demirkaya, H. (2012). *Antalya'da Kültürel Miras Turizmine Yönelik Nitel Bir Çalışma*. VI. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri. 17-21 Eylül, Milano/İTALYA.
- Dursun, A. H. (2004). *Nil'den Tuna'ya*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dursun, A. H. (2014). *İncir Çekirdeği Hereke'den Çıktım Yola*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Dursun, A. H. (2016). *Tuna Güzellemesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Dursun, A. H. (2017). *Osmanlı Coğrafyasına Yolculuk*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ergun, P. (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Esin, E. (1976). *Ötükenyiş-Türk Sanatında Ağaçlı Dağ Hakkında Notlar, Atsız Armağanı*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Eşref, R. (1938). *Boğaziçi Yakından*. İstanbul: Çituri Biraderler Matbaası.
- Gökalp, Z. (1975). *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Sebil Matbaacılık.
- Gökberk, M. A. (1948). Türk Edebiyatında Ağaç ve Orman. II. *Orman ve Av Dergisi*, 233, 95-98.
- Karacan, H. (2018). Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Yer Alan Milli ve Evrensel Değerlerin Analizi. *Journal of Innovative Research in Social Studies-JIRSS*, 1(1), 1-10.
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. (1. Baskı). Google: e-Kitap.
- MEB, (2005). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (6. ve 7. sınıf)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi
- Ocak, A. Y. (1983). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polat, Z. (2017). Doğanın Mirası: Anıt Ağaçlar. *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(8), 908-916.
- Sözer, E. (1998). Sosyal Bilimler Kapsamında Sosyal Bilgilerin Yeri ve Önemi. G. Can (Editör), *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (3-8). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, K. & Toprak, S. (2016). Türk Kültüründe Ağaç'ın Düşünsel ve Toplumsal Bağlamı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1309-1316.

- Torlak, H. (2013). Anadolu Kültüründe Ağaçlar: Çınar Ağacı Düzenin ve Otoritenin Sembolü. *Bilim ve Gelecek Dergisi*, 18.
- Turan, R. & Ulusoy, K. (2010). *Sosyal Bilgilerin Temelleri*. Ankara: Maya Akademi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2017). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, Ö. (2003). Türkiye’de Tarih Öğretiminin Sorunları ve Çağdaş Çözüm önerileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 181-190.

İnternet Kaynakları

- Asan, Ü. (2014). *Şiir Şarkı ve Romanlarda Anıt Ağaçlar*. <https://www.avrupaanitagaclar.com/makale/10/siir-sarki-ve-romanlarda-anit-agaclar-10.html>, (Erişim Tarihi: 11.05.2019).
- Asan, Ü. (1992). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120719-3.htm>, (Erişim Tarihi : 12.05.2019).
- İBB, (2019). *“İstanbul’un Doğal Mirası Anıt Ağaçlar”*, <https://www.anadoluanitagaclar.com/anit-ve-korunmaya-deger-agaclar-projesi.html>, (Erişim Tarihi : (20.05.2019).
- Küpçü, Ç. *“Yaşamdan Portreler (Röportaj)”*, <http://www.ahmethalukdursun.com/index.php?lang=tr&page=4> (Erişim Tarihi: 12.05.2019).